

ІНФОРМУВАННЯ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЯК ГАРАНТІЯ ПРАВ І СВОБОД ОСОБИ

Голубов А. Є., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету «Харківський авіаційний інститут»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8608-4206>

Конституція України проголошує людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю, покладаючи на державу обов'язок щодо їх утвердження, охорони та захисту [1]. Реалізація цього обов'язку забезпечується системою правових, організаційних, соціальних та інших гарантій, ефективність яких визначає рівень демократичності, соціальної спрямованості й правової природи держави. Особливого значення такі гарантії набувають у сфері кримінального судочинства, де особа повинна виступати повноправним суб'єктом кримінальних процесуальних правовідносин, а її права і свободи – бути належним чином гарантованими.

У зв'язку з цим одним із ключових завдань науки кримінального процесу є вдосконалення механізмів правового регулювання кримінальних процесуальних правовідносин, забезпечення ефективного захисту учасників кримінального провадження, створення належних процесуальних гарантій реалізації їхніх прав і свобод та запобігання будь-яким проявам свавілля чи дискримінації. Досягнення цих цілей є необхідною передумовою реалізації засади верховенства права як фундаментальної основи кримінального судочинства.

Поряд із традиційними напрямками вдосконалення кримінального провадження важливого значення набуває забезпечення належного інформування учасників кримінального провадження, оскільки отримання юридично значущої інформації є необхідною передумовою реалізації їхніх процесуальних прав і обов'язків. Важливість цього підходу підтверджено правовою позицією Конституційного Суду України, викладеною в Рішенні від 10 вересня 2025 року № 4-р(II)/2025, відповідно до якої право знати свої права й обов'язки та доступність нормативних приписів є конституційними гарантіями юридичної безпеки особи й передбачуваності правозастосування [2]. Це надає особливого значення інформуванню особи саме у сфері кримінального судочинства. Як убачається з наведеного, ця правова позиція Конституційного Суду України додатково підкреслює важливість та актуальність забезпечення належного інформування особи як для реалізації її прав, так і для ефективності правозастосування загалом. Особливої ваги це питання набуває у сфері кримінального судочинства.

Хоча питання інформування учасників кримінального провадження частково досліджуються в контексті забезпечення прав і свобод людини, законності та верховенства права, як самостійний об'єкт наукового дослідження вони залишаються недостатньо опрацьованими. Водночас належне інформування учасників кримінального провадження має важливе значення для реалізації їхніх прав, досягнення завдань, визначених статтею 2 КПК України, та забезпечення ефективності кримінального судочинства.

Проблематика інформування учасників кримінального провадження охоплює широке коло питань, об'єднаних спільною метою — забезпечення ефективної реалізації їхніх прав і свобод. Вона включає інформування особи про її процесуальний статус, права й обов'язки, порядок їх реалізації, можливі варіанти процесуальної поведінки, наслідки процесуальних дій чи бездіяльності, перебіг і результати кримінального провадження. Це зумовлює необхідність більш чіткого нормативного закріплення інституту інформування в положеннях КПК України.

Виходячи зі змісту завдань кримінального провадження, право на інформування належить усім його учасникам, а також іншим особам, залученим до кримінальних процесуальних правовідносин. Це право ґрунтується на засадах верховенства права та положеннях статей 3 Конституції України і 8 КПК України, а його реалізації відповідає юридичний обов'язок держави в особі уповноважених органів забезпечити належне інформування. З огляду на вимогу застосування належної правової процедури, реалізація права на інформування та виконання відповідного обов'язку повинні здійснюватися в межах установлених кримінальним процесуальним законом процедур.

Зокрема, відповідні положення містяться в низці статей КПК України як: ч. 2 ст. 20, ч. 2 ст. 43, ч. 2 ст. 55, ч. 3 ст. 223, ч. 3 ст. 224, ст. 226, ст. 227, ст. 277, ч. 2 ст. 302, ч. 4 ст. 315, ч. 3 ст. 338, ч. 2 ст. 340, ст. 344, ст. 345, ст. 348, ст. 376, ст. 380, ст. 384, ч. 7 ст. 469, ст. 473 та низка інших статей [3]. Проте вони мають фрагментарний характер і не утворюють цілісного правового механізму, який би комплексно визначав підстави, порядок та способи інформування особи під час кримінального провадження. Показовим прикладом більш послідовного й системного нормативного врегулювання цього питання є Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» (статті 1, 7, 11, 13) [4].

Отже, право учасника кримінального провадження на інформування та відповідний обов'язок уповноважених органів потребують нормативного закріплення на рівні загальних положень КПК України. З цією метою доцільно передбачити окремі норми, які визначатимуть підстави, форми, умови та порядок інформування учасників кримінального провадження, зокрема в главах, що регулюють загальні положення досудового розслідування та судового розгляду.

До основних елементів інформування учасників кримінального провадження доцільно віднести: повідомлення про процесуальні права й

обов'язки; вручення пам'ятки про права та обов'язки; роз'яснення порядку їх реалізації, процедур кримінального провадження та змісту процесуальних документів; інформування про порядок оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; надання відомостей про джерела кримінального процесуального права України та порядок отримання безоплатної правничої допомоги.

Важливим елементом інформування учасників кримінального провадження є обов'язок дізнавача, слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду своєчасно й належним чином роз'яснити особі її права, обов'язки та інші юридично значущі положення. Таке інформування повинно відповідати вимогам своєчасності, повноти, чіткості, доступності й зрозумілості викладення, а також передбачати перевірку того, чи правильно особа зрозуміла зміст наданої їй інформації та порядок реалізації своїх процесуальних прав і обов'язків.

Отже, право учасника кримінального провадження на отримання інформації під час такого провадження є важливою процесуальною гарантією – гарантією її юридичної безпеки, а також умовою реалізації та захисту її прав і свобод. Таке інформування також є передумовою ефективного досягнення завдань кримінального провадження.

Водночас інститут інформування є проявом інформаційних прав особи та набуває особливої актуальності в умовах цифровізації кримінального судочинства, коли інформаційне середовище дедалі більше визначає форми, способи й механізми здійснення кримінальної процесуальної діяльності. Це зумовлює необхідність подальшого наукового осмислення, нормативного розвитку та практичного вдосконалення механізмів інформування учасників кримінального провадження як важливої складової розвитку сучасного кримінального процесу України.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України : Конституція від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 14.06.2026).
2. Рішення Конституційного Суду України від 10 вересня 2025 року № 4-р(II)/2025 у справі за конституційною скаргою Плескача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини третьої статті 57 Закону України „Про адвокатуру та адвокатську діяльність“ (щодо оприлюднення актів органів адвокатського самоврядування. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/4_r_2_2025.pdf (дата звернення 14.06.2026).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 14.06.2026).
4. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 2 червня 2011 року № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення 14.06.2026).